

SANCTI HILARII

ARELATENSIS EPISCOPI

OPUSCULA GENUINA.

a SERMO

DE VITA S. HONORATI

EPISCOPI ARELATENSIS.

b Praefatio.

1. c Agnoscitis, dilectissimi, diem publicis fidelium a mœroribus consecratum, qui mihi quamdiu hos caducos vitæ hujus dies Dominus indulserit, semper quidem acerbitatibus gravis, e plenus tamen dignitatis adveniet. Hodie enim ille sanctæ recordationis Ecclesiæ hujus antistes virtute, sacerdotio, nomine Honoratus, corpore exutus est. Quidquid ad clausulam eloquentionis adjecero, absurdum poterit judicari. Si enim dixero : Ad astra migravit, ille, etiam dum in terris moraretur, inter illa splendidissima astra Dei numeratus est. Addam : Christo astat? Quando autem ei in vita sua non astitit? Cujus omnis vita illam Eliæ vocem habuit : *Vivit Dominus cui asto hodie* (III Reg. xviii, 15). Dicam : Terrena deseruit, eujus, ut Apostolus ait, conversatio semper in cœlis fuit (*Philip. iii, 20*)? Similiter itaque, quantum animus meus habet, quidquid de tali viro dicendum occurrerit, ipsa sui magnitudine congruo exitu carget. Compugnant mœroribus gaudia. Talem reminisci dulce est; tali carere supplicium.

2. Duplex itaque materia me provocat. Illinc me laudum suarum gratia ad sermonem trahit; hinc ad singultus f retrahunt damna communia. Ignoscite itaque, si diripientibus sibi duobus his affectibus mentem meam, oris mei officium tamquam duobus dominis famulatum congruum negat. Quidquid recordatio in laudis partibus suggerit, totum hoc sibi inter damna numerans dolor vindicat. Quamquam etsi adesset mihi serenitas mentis, et famulatu idoneo menti lingua serviret, num abundantius laus ejus proferri sermonibus meis poterit, quam in ve-

A stris sensibus manet? Nemo est, ut puto, cui non illius viri gratia major occurrat, quam possit opulentissima cujuslibet proferre facundia. Quia ergo, ut Scriptura loquitur, memoria justorum cum laudibus semper est (*Prov. x, 7*), nec potest quisquam meritorum illustrium viros non cum laude memorare, proferam, ut facultas datur, aliqua ex his quæ de illo dilectionis vestræ corda s meditantur. Adjuvabunt utique sensus vestri conatus meos; et h quidquid sermoni meo expedire difficile est, vestra sibi pectora propriis cogitationibus eloquentur.

3. i Scriptum est : *Sapientia in exitu canitur*; hoc est dicere : Sapientis conversatio l in conversationis fine laudatur. Unde et in alio loco : *Ne laudes hominem in vita sua*. Et iterum : *Ante mortem ne laudes quemquam* (*Eccli. xi, 50*); ac si dicat : Lauda post mortem; in viventis enim laudibus et laudato locus vanæ exultationis offertur, et laudatori k nota assentationis lassigitur. Multis modis autem utile est laudare defunctum : primum quia dum abest cui gratificari laudatione possimus, necesse est ut ad largitorem gratiæ l laus tota referatur; deinde, quia sola virtutis admiratio residet, ubi suspicio assentationis aufertur. Defuncti itaque laus in sancta fidelium congregatione prolata plena est ædificationis, vacua jactantiæ. Merita quoque in hoc ejus qui laudatur accrescunt, quod plures sua laude proficiunt. Nec verborum ne nimis forsitan favorabiliter de meo loqui credar, quia præter quam nihil non inferius dici suis virtutibus potest, nemo est qui illum non suum computet, suum sen-

a In ms. Vat. Reginæ 645, hic titulus legitur : *Incipit Vita S. Honorati Arelatensis episcopi, cujus depositio agitur xvii kal. Februarii. In fine autem appellatur sermo et S. Hilarius auctor profertur sic : Explicit sermo de Vita S. Honorati episcopi editus a S. Hilario Arelatensi episcopo depositionis ejus in die, feliciter. Alius recentior cod. Vat. Reginæ 1025 hæc habet : xvii Februarii. Sermo S. Hilarii in depositione sanctæ memoriæ domini Honorati episcopi. Deletæ vero conspiciuntur, hæc voces : Eodem die habitus; et merito, inquit D. Joannes Salinas : nam sermonem habuit Hilarius elapso anno ab Honorati morte, nempe anno 450.*

b Bollandianam capitulum ac numerorum distinctionem servavimus (etsi accuratior iniri poterat) ne citationum varietas et scriptores fatiget, et turbet lectores. QUESNELLUS.

c Cod. Ripat. a B Allando adhibitus : *Agnoscite, di-*

lectissimi.

d Al., *memoriis.*

e Quesnellus, cum quibusdam editis : *Plenus consolatoria laude, plenus et dignitatis adveniet*. Quæ autem delevimus, desunt in codice Bolland. et in utrisque Vat. Reg.

f Ita ex duobus Vat. Reg. et alio cod. Boll. Quesnellus, *trahunt.*

g Sic laudati codd. Apud Quesn., *meditentur.*

h Quesn., *quod sermoni*. Magis placuit lectio trium memoratorum exemplarium.

i Boll., *Scriptura quodam loco continet*, astipulantibus utrisque mss. Vat. Reg.

j Unus codd. Vat. Reg. et Boll., *in consummationis fine.*

k Idem addunt, *maxime.*

l Cod. Vat. Reg. 645 addit, *Deum.*

serit, suumque crediderit. Non tamen ego ingenii A prioris gratiæ fuerant, tot a conversione vinculis re-
traherentur. Commune quoddam familiæ decus pro-
virum vitam manum mitto : quam si quis priscæ elo-
quentiæ auctor attingeret, non solum faciendia non
ornaret, sed victus materiæ mole succumberet.
Vester me amor provocat, vester affectus de illo
aliquid loquendi fiduciam subministrat. Animabitur,
ut credimus, ipsius meritis sermo quamvis a tepen-
tis ingenii; et quod jacet verbis elevabitur rebus;
et effusa in illum charitate vestrorum pectorum do-
micilio condietur.

CAPUT PRIMUM.

Consularis Honorati nobilitas. Baptizatur adolescens.

4. Est illud notum omnibus oratoriæ disciplinæ,
quorum laudandam receperint vitam, patriam prius
et originem prædicare; ut quod in propriis virtuti-
bus deest, in patrum gloria præcessisse videatur. Nos
autem omnes in Christo unum sumus; et fastigium
nobilitatis est inter Dei b filios computari, nec addere
nobis quidquam ad dignitatem terrenæ originis de-
cus, nisi contemptu suo, potest. Nemo est in cœles-
tibus gloriosior, quam qui repulso patrum stemmate
elegit sola Christi paternitate censeri. Prætermitto
itaque commemorare avita illius sæcularium hono-
rum insignia, et quod concupiscibile ac pene sum-
mum habet mundus, usque ad consulatus provectam
familiæ suæ nobilitatem, majore generositate pecto-
ris fastiditam. Nec placuisse illum sibi de superva-
cuis suorum honoribus, qui per amore veritatis
jam suos non optabat.

5. Ad illud potius meus sermo festinat, qua fide
baptismum in adolescentiæ annis proprio concupierit
arbitratu, quam maturo consilio sanus mortem ex-
paverit; c qualiter ante baptismum vita cariturum se
esse prospexerit; qua siti vitam suam desideraverit
renovari; quam dulcis ei infantia; quam modesta
pueritia; quam gravis adolescentia fuerit; quam om-
nes etiam ætatum gradus gratia semper et virtute
transcenderit, majorque se semper inventus sit, ut
prorsus divino quodam d pedagogo educatum putes.
Erudiatur sine aliqua suorum instantia. Servat, ju-
vante Deo, baptismum præter ullam hominum solli-
citudinem; et, quod his majus est, recenti adhuc et
illibato nitore e fontis sine admonitore convertitur.
Sine admonitore, dixi; et ubi illud quod patria ob-
stabat, quod oblectabatur pater, quod propinquitas
tota f renitebatur? Intraverat enim gratia sua om-
nium sensus; et cum eum sibi Christus assumeret,
certatim in suis omnibus mundus tenebat. Alios dul-
cedo ipsius obligaverat; alios collegii blandimenta
devinxerant; alios in variis juvenum exercitiis admi-
ratio sæcularium virtutum tenebat. Quot illi vitæ

habitus non quasi s proprium accepit? Quos ali-
quando amictus non ornavit? Itaque velut splendi-
dissimam gemmam et commune omnium decus eripi
sibi simul patria, simul familiares, simul parentes
putabant; neque enim immutanda hæc omnia et re-
formanda in melius, ut vidimus, sed quasi moritura
esse credebant. Et inde illud erat quod quia omnia,
quæ adorsus erat, strenue eum pater agere perspe-
xerat, a baptisate quamdiu potuit, avertit, timens
ne totus, sicut consecutum est, religionis amore ra-
peretur. Invaluit tamen desiderium et amor Christi,
et baptismum discussis patris dissimulationibus, pue-
ritia fidelis invasit. Ita enim se adhuc catechumenus
inter prima fidei rudimenta formaverat, lasciviam
pro reverentia accipiendi quandoque baptismatis
respuens, clericos ut patres honorans, et puerili in-
terdum censu pauperem juvenans. Quidquid habere ad
huc illa ætas, et plus utique pro novitate habendi
amare poterat, miseratione prodigus offerebat: jam
tunc in parvo præmeditans cuncta contemnere, et
sua simul universa largiri.

6. Illis itaque et talibus exercitiis ad baptismum
se catechumeni fides robusta proripuit. Hinc jam
providus pater, et h terrenæ pietatis suspicione solli-
citus, variis eum oblectationibus provocare, studiis
juventutis illicere, diversis mundi vanitatibus irre-
tire, et quasi in collegium cum filio adolescente ju-
venescere; venatibus et ludorum varietatibus occu-
pare, et tota, ad subjugandam illam ætatem, sæculi
hujus dulcedine armari. Nec immerito eum sæcularis
i pater proripi timebat, quem inter reliquos ornatissi-
mos juvenes velut unicuique complectebatur.

7. Verum illi major inter hæc omnia erat custo-
diendi baptismatis cura. Fastidiebat adolescens, quo
grandævus oblectabatur pater, tali se semper adhor-
tatione compellans: *Delectat hæc vita, sed decipit.*
Alia in ecclesiis præcepta recitantur; alia in auribus
meis mandata sonuerunt: illic modestia, et conti-
nentia, et quies, et pudor traditur; hic effrenata
luxuria nutritur. Ibi pietas viget; hic exercitatio cor-
poralis. Illic ad æternum regnum Christus invitat;
hic diabolus ad temporale sollicitat. Omne quod in
mundo est, vanitas est et concupiscentia oculorum,
et mundus transit et concupiscentia ejus; qui autem
fecerit voluntatem Dei manet in æternum, sicut et ille
manet in æternum. Festinemus ergo erui ab his la-
queis, dum adhuc minus tenemur. i Difficile diu li-
gata solvuntur. Facilius est tenera evellere quam
robusta succidere. In monte salvam fac animam tuam,

a Ita recte Quesn. ex codd. Arel., Lirin. et Sur. Bollandus vero et laudatus Vat. Reg., *repentis.*

b Codd. Lir., Arel. et Sur. ita legunt. Bollandus, *famulos*, minus bene. QUESN.

c Boll. et unus Vat. Reg., qui eam ante baptismum vita carituram esse perspexerat.

d Arel., *præsignio.*

e Lir., *ad fontes*; minus bene: agit enim de fuga

sæculi, non de festinatione ad baptismum. QUESN.

f Boll., *retinebat.*

g Boll., *proprius.*

h Boll., *teneræ.*

i Salinas addit, *sibi a Christo.*

j Unus cod. Vat. Reg., *Diu illigata tardius solvuntur.* Alius cum Boll., *Difficile diu illigata solvuntur.*

ne forte apprehendant te^a malæ cogitationes. Cito serpit voluptatis venenum, servanda est Christo per ejus gratiam sumpta libertas. Alii aurum argentumque mirentur. Dominentur, ut video, metalla dominantibus. Alii prædia atque mancipia non sine animi sui captivitate possideant. Alii honoribus gaudeant, et honorem divinæ in se imaginis premant: mihi satis est mancipium non esse vitiorum; mihi salus, gaudium; mihi conjux, sapientia; mihi in virtutibus^b voluptas; mihi Christus thesaurus sit, qui pensabit mihi gaudia caduca melioribus, dabit et in hac vita studii disciplinæ et oblectari et ornari, et inter hæc dignum fieri cœlestibus regnis.

8. Nec longas talis meditatio moras protulit; sed illico in flammam conversionis nutrita hujusmodi fomentis scintilla^c prorupit. Jugum Dominicæ servitutis subdita cervice suscipiens, jugum libertatis excussit, intelligens summum esse captivitatis genus, licentiam juventutis. Rediguntur ad breves capillos luxuriantes comæ. Transfertur ad nitorem mentis vestium splendor. Cervicis lacteæ decus pallis rigentibus occupatur. Transit lætitia in^d serenitatem, membrorum vigor animi vigore mutatur. Virtus corporis in virtutem spiritus migrat. Palescit jejunio speciosa facies, et prius^e succi plena, sit plena gravitatis. Et quid plura? ita repente totus alius ex alio ostenditur, ut non aliter genitor ipsius, quam orbatu filio pater lamentaretur. Et vere plena mortificatio corporis; sed vita illi spiritus erat. Tota hinc parentum persecutio suscitatur. Tunc solum et primum patri contumax fuit, cum Dei Patris filius esse contendit, ordinata jam tunc in eo, sicut Salomon præcepit, charitate. Ita enim propheta memoratus sub Dei voce pronuntiat: *Ordinate in me charitatem* (*Cant. 11, 4*). Ordinavit plane eam ille, et sub charitatis dispositione prospexit primo Deum, tum proximum diligendum. Condemnari itaque se senectus patris, ætatis illius^f conversione credebatur. Occurrit, reinitur, comminatur; nec tamen ullo horum pueritia Deo freta concutitur.

CAPUT II.

Cum Venantio fratre peregrinatur. — Hujus obitus. — Honoratus et Venantius patria abscedunt. — Peregrinationes ad loca sacra.

9. Assistit tironi suo Dominus consolator, nec dissimulat unum ei ex germanis suis in collegium suscitare, qui exemplo ipsius ad conversionem vocatus, et senior juniorem secutus, in ipso brevi quo vixit tempore, sicut collegio illum, ita etiam virtute confitatus est. Hinc jam inter illos certamina grata propositi,

A *cujus mens ad pietatem mollior, cujus et cibus durior, cujus sermo blandior, cujus amictus asperior; quis loqui rarius, quis orare crebrius; quem minus detineret lectus, quem magis lectio; quem minus moveret^b injuria, quem magis misericordia; quis daret promptius quod sibi detraxisset; quis libentius hospitii stratum cilicii et cervical illud consueti lapidis offerret; quis peregrinum promptius ante eleemosynæ dispensationem lacrymis foveret, et affectu prius Christum quam advenam convivio pasceret; cui in ore rarior mundus, cui frequenter Christus; quis in illa sublimitate virtutum sibi met ipsi minor videretur, et quo magis merito ascenderet, eo magis compunctione deeresceret. Privatus quidam¹ tunc in conversatione eorum episcopatus gerebatur. Mentior, nisi plurimi episcoporum didicere ab illis, dum excipiuntur, excipere: nam si qui rigorem illum propositi non expaverunt, plus illinc humanitatisⁱ in animo quam refectionis in corpore secum tulerunt. Ornabant itaque omnem simul patriam, et quantum apud animos multorum manet, custodiebantur aliorum ab illis corpora, aliorum spiritus, prout quisque indigens erat, aut vestimentis, aut doctrina, aut sumptibus, vestiebantur, alebantur, instruebantur. Nullus illuc peregrinationis labore defessus, non tamquam ad patriam et patrimonii sui rura pervenit; nullus illinc ad ulteriora discedens, non tamquam iterum^k a domo sua pedem movit, et iterum sibi relinquere cives suos visus est, iterum propinquos.*

10. Interea amor in illos omnium crecebat, multiplicabatur, disseminabatur, et fama in ulteriora quæque ferebatur, totaque jam erga illos patria obsequiis et amore et honore certabat. Pervenire illis ad ignobilitatem et paupertatem non licebat: quanto magis eorum vita abscondebatur, tanto magis fama emicabat, et alter alterum laudi obijcere et gloriæ exponere, et ad unum communem¹ virtutem referre. Sed dum unusquisque sub umbra alterius obscurari volebat, tamquam repercussa claritas^m utrumque irradiabat. Jam quæ illorum gravitas, quam senilis maturitas, quam rara feminarum visitatio etiam proximarum, et quæ inter tot virtutes totius vanitatis fuga; quam blanda consolatio, et quam sollicita custodia erga eorum salutem qui se doctrinæ eorum mancipaverant! Angelica ab illis vita in terra ducebatur, *in multa patientia, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei.* Pavebant interea illi gloriam suam, et odorem bonæ conversationis longe lateque diffusum,

addit, posset.

^b Surius, *invidia.*

¹ Salin., *jam tunc.*

ⁱ Vat. Reg. 1025, *animæ, et postea, corpora.*

^k Quesn. edit. per saltum omisit septem voces sequentes.

¹ Edit. Quesn., *virtutum apicem, minus bene.*

^m Mss. Vat. Reg., *utrumque radiabat.* Boll. et Jo. Adam, *utrinque radiabat.*

^a Boll., *mala conversationis istius.* Ita etiam unus cod. Vat. Reg. et editi ante Quesn., excepto Surio.

^b Sic melius ex mss. Vat. Reg. 1025, et ex Boll., Jo. Adam, et Jo. Salinas. Quesn., *voluntas.*

^c Item cod. Vat. cum Boll., *se prorupit.*

^d Ita Arel. cod. et unus Vat. Reg. Alius cum Boll., *gravitatem; Lir., severitatem.*

^e Boll., *fuci.*

^f Salinas, *conversatione.*

^g Idem Salin. addit, *esset; et mox post, crebrius,*

licet ad Dei laudem referrent, sibi tamen vanitatis A
periculum inferre metuebant; perceperisse se in vita
sua mercedem suam reputabant, humanam conver-
sationem et gratiam fastidientes eremi amore flagran-
bant.

11. Inito itaque consilio, et quodammodo passi
honoris sui persecutionem, ad peregrina contendunt.
Iterum patria consurgit, iterum propinqui reluctan-
tur. ^a Spoliari se, sed nunc sanius, lumine suo metuunt.
Quod illic, Jesu bone, certamen fidei atque
amoris fuit? Qui tunc consiliorum, qui precum, qui
lacrymarum ambitus? Quis non illic sibi officium
propinqui vindicavit, aut ejus lacrymæ non cum
lacrymis patris certaverunt? Amittere enim se omnis
paria in juvenibus illis patres sentiebat. Et vere
erat illis senectus non annis cana, sed gratis; non
cariosa artubus, sed moribus ^b venusta. O quanta,
Domine, dispensatio procurationis tuæ ^c qui lampades
tuas fidei igne fulgentes, non loco fixas stare
pateris, sed ^e præfers eas illuminationi diversorum
locorum, inspirans migrandi voluntatem et fugiendi
gloriam; quæ utique multiplicanda erat, ipso per
suceptam peregrinationem virtutis augmento. Diripitur
dudum quidem vario misericordiarum opere
vexata, adhuc tamen larga substantia; et æqualiter
ad patrimonium ^d propinquus atque extraneus ac-
tionator admittitur. Ita nullus in lueris dumtaxat
parentum respectus est, ac si rem non suam vendant.
Possessio quæ pauperibus, ex quo ab ipsis
fuerat possessa, servierat, pauperibus nunc distri-
buenda distrahitur. Excepit patria effusam misericordiam,
et fletibus effusis repensat.

12. Exeunt de terra sua et de domo et de cognatione
sua, et exemplo ^e pari veri Abrahamæ filii demonstrantur.
Ne quid tamen juvenili ausu temere ab ipsis inceptum
putaretur, assumunt senem perfectæ consummatæque ^f
gravitatis, quem semper in Christo patrem nominarunt,
sanctum Caprasium, angelica adhuc in insulis conversatione
degentem; cujus quamquam dilectio vestra nomen hactenus
ignorerit, et adhuc nesciat vitam, amicis eum suis Christus
annumerat. Hunc tamquam ordinatorem in Domino atque
custodem suæ ætatis assumunt, quos jam custodes sibi
plurima juvenus elegerat. Quæritur ergo peregrinationis
latebra, fama fugitur virtutis; at ubicumque itur, ibi alia,
velint nolint, fama parie-

^a Ita utrique codd. Vat. Reg., Boll. et alii. Quæ-
vers., *Spoliari sese hoc simul lumine omnes metuunt.*
At melior textus lectio, cum indicet nunc sanio-
rem esse metum, quippe qui non ut antea ex sæculi, sed
ex virtutum quæ in Honorato et fratre ejus lucebant
amore oriebatur.

^b Ita utriusque codd. Vat. Reg., cum Arel. et Ripat.,
apud Boll. Al., *vetusta*, Boll. et Sur.

^c Cod. Ripat. apud Boll., *profers eas ad illuminationem.*

^d Al., *proximus.*

^e Cod. Ripat., *patris*; et mox, *vere pro veri.* BOLLANDUS.

^f Quæsn., *ætatis.* Correctionem ex Vat. Reg. 1025
inductam confirmat Jn. Salinas ex Encherio de Laude
eremi, ubi *venerabilem gravitate Caprasium appellat.*

batur. Felices terræ, et portus beati, quos cœlestem
patriam sitiens peregrinus illustrat! Alii Orientis
oras, et quæcumque alia plena sanctis loca accipiendi
exempli gratia, accedunt; hi quidquid adeunt exem-
plis bonis suscitant. Spargitur ubique substantia, et
in omni accessu eorum bonus Christi odor flagrat.

13. Hunc ^g ipsum jam tunc ejus hodie memoria
pascimur, urbi huic Massiliensis Ecclesia pene præ-
ripuit, hortante illius urbis antistite, et tali eo gaude-
dente collegio. Sed quid non ille fervor lacrymarum
certamine et blandimentorum ambitione evinceret?
Alacrius ergo, ^h novo admoniti periculo, maria
ⁱ transmittunt, expetunt littora quibus barbara esset
i illa, quæ plurima in ipsis erat, Romana eloquentia.
Longum est percurrere quem ab illis profecum unus-
quisque locus traxerit, quam salubritatem Ecclesiis
sive ullo clericatus actu invexerint, quot magistris
magistri in silentio fuerint.

14. Illud commemorasse sufficiat, intrepide ab illis
pro Christi desiderio maris rheuma toleratum, squa-
lorem ac sterilitatem Achaici littoris expetitam; et
tam delicate, tam ^k molliter educatos contra tantas
aquarum et aurarum varietates decertasse: quod
quam grave, quam intolerabile illi teneritudini fuerit,
excessus illic Germani sui beatissimi in Christo viri
Venantii, et infirmitates suæ ac suorum protestaban-
tur. Jam quid in illo funere ^l Methona aut extulisse
se, aut perceperisse crediderit, multiplicibus psallen-
tium indicavit agminibus. Hinc Hebræus, hinc Græ-
cus, hinc Latinus exultat, Judæus ipse Christum
respuens fidelem Christi servum admiratur. Astra
ipsa ferventes chori pulsant, et ut credimus cum hu-
manis vocibus angelici chori concinunt, fideli famulo
suo Christus occurrit. *Euge, Venanti, serve bone et
fidelis*; et dum audis, *Intra in gaudium Domini tui*
(*Matth. xxv, 21*), memento nostri quos adhuc sæculi
gaudia impugnant. Accipiunt finem carnis animæ-
que certamina; sumit principium vita perennis et
gloria ^m.

CAPUT III.

*Honoratus, fratre mortuo, venit in Italiam, et apud
episcopos hospitatur. — Leontius episcopus Foroju-
liensis. — Lirinam insulam ingreditur.*

15. Hinc jam vobis Honoratum vestrum Christus
reducit, et occulta manu ⁿ salubritatem regressu sui
temperat. Nam quidquid præterfluens tangit, illumi-

^g Voces ab *Hunc ipsum* usque ad *littora* desunt in
codd. Arel. et Lirin. Reddidit eas Boll. ex mss.
Absunt etiam in Vat. Reg. 645, sed in alio 1025 le-
guntur.

^h Salinas addit, *tamquam.*

ⁱ Al., *transmeant.* QUÆSN.

^j Salinas addit, *etiam.*

^k Cod. Ripat., *nobiliter.*

^l Plures sunt hujus nominis civitates. Hic ea vide-
tur intelligenda quæ in ore Messeniæ in Peloponneso
sita est. BOLLANDUS.

^m Quæsn. addit, *Amen.* Deest in Boll. et nostris
codd.

ⁿ Ita cum Boll. codex Vat. Reg. 1025. Quæsn., *sa-
lubri regressu sui.*

pat. Hujus Italia benedicti gaudet introitu. Hunc Tuscia A venerata complectitur, et blandissimas per sacerdotes suos moras necit. Porro Dei providentia nobis prospiciens cuncta dirupit, et quem e patria eremi desideria provocarant, hunc in eremum hujus urbi propinquam Christus invitat. Vacantem itaque insulam ob nimietatem squaloris, et inaccessam venentorum animalium metu, Alpino haud longe jugo subdit in petit. Præter secreti opportunitatem, sancti ac beatissimi in Christo viri Leontii episcopi oblectatus vicinia et charitate constrictus, a plurimis etiam novo ausu retrahere illum conantibus. Nam circumjecti accole terribilem illam vastitatem ferebant, et suis occupare illum finibus fidei ambitione certabant. Verum ille humanæ conversationis impatiens, et circumcidi a mundo vel objectu freti concupiscens, B illud corde et ore gestabat, nunc sibi, nunc suis proferens: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem* (Ps. xc, 13); et in Evangelis Christi ad discipulos suos factam promissionem: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones* (Luc. x, 19). Ingressitur itaque impavidus, et pavorem suorum securitate sua discutit. Fugit horror solitudinis, cedit turba serpentium. At quæ non tenebræ illud lumen refugerunt? Quæ non illi medicamento venena cesserunt? Inauditum vere illud et plane inter miracula ac merita illius ^b deputandum reor, quod tam frequens, ut vidimus, in illis aridi aribus serpentium occursum, marinis præsertim æstibus excitatus, nulli unquam non solum periculo, sed nec pavori fuit.

16. Quid longius morer, cooperante, ut ita dicam, Christo, omni, quæ prius deterruerat, adversitate superata, Honoratus ^c vester castra illic quadam Dei collocat; et qui locus dudum homines a sua commoratione repulerat, angelicis illustratur officiis. Illuminatur latibulum, dum lumen occultitur. Cedit ignoti prius exsiliis obscuritas voluntarii exsulis claritati. Quid ergo accessio, quid emendatio illa conferat? Quocumque Honoratus accesserit, adesse illie ^d honorem necesse est. Illic primum illigatur diu evitati clericatus officio; hic refugam suam sacerdotalis insula innectit; et qui ^e ire ad dignitatem detrectaverat, ad ipsum dignitas venit. Apparuit illic presbyter non duplici tantum, sed multiplice honore dignissimus, coram quo nullam sacerdotii distantiam, nullum nominis privilegium episcopatus agnosceret. Nemo unquam episcoporum sibi tantum usurpavit, ut se presbyteri illius collegam ^f computaret. Verum ille

tam integram in sacerdotio monachi humilitatem conservabat, quam plene monachus sacerdotii merita possederat.

17. Industria illic sua sufficiens electis Dei Ecclesiam templum excitatur, apta monachorum habitaculis tecta consurgunt: ^g negata a sæculis aquæ largiter fluunt, in uno ortu suo duo veteris Testamenti miracula proferentes. Nam cum de saxo erumperent, in media maris amaritudine dulces profuebant. ^h Certatim jam illuc omnis regio querentes Deum dirigebat. Honoratum expetiit, quisquis Christum desideravit; et plane Christum, quisquis Honoratum expetiit, invenit. Illic enim ille totus vigeat, pectus ejus quasi præcellam arcem et splendidissimum templum insederat. Illic castitas, quæ est sanctitas, fides, sapientia et virtus habitavit; ibi justitia fulsit et veritas. Itaque velut ⁱ ulnis effusis parentibusque brachiis in amplexum suum, hoc est in amorem Christi, invitabat; omnes undique ad illum certatim confluebant. Etenim quæ adhuc terra, quæ natio in monasterio illius cives suos non habet? Quam ille barbariem non mitigavit? Quoties ex immanibus belluis ^j quasi mites fecit columbas? Quam amarus interdum mores Christi dulcedine aspersit? Et quorum pravitas sibi metipsis prius pœnalis fuerat, eorum postmodum gratia oblectamento omnibus erat; degustata deinde boni suavitæte, non poterant non magis et magis odisse quod fuerant. Nam velut adducti in novam lucem, antiquum illum ^k diu insidentium errorum carcerem detestabantur. Pulsa per exhortationem illius est varia pestis animorum. Amaritudo, asperitas, et rabies locum dabant libertati, quam Christus obtulerat, et ^l delectabat requies post longam et gravem Pharaonicam servitutem. Stupenda et admirabilis permutatio, non Circeo, ut aiunt, poculo ex hominibus feras, sed ex feris homines Christi verbum tamquam dulcissimum poculum, Honorato ministrante, faciebat. Quid enim non ^m extunderet illa instantia cum alacritate conjuncta? aut qui lapides non in Abrahamæ filios verterentur? ubi tanta in expoliendis mentibus ⁿ erat officina virtutum, ut si minus hominem ad salutem suam vivis exhortationibus promoveret, Deum oratione constringeret. Omnium ille passiones suas credidit et tanquam suas flevit; profectus laboresque omnium suos computavit; sciens gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, simul et vitia et virtutes omnium in meriti sui cumulum transferebat. Sicut enim virtus ad virtutem ^o excitat, ita miseratio miseris impensa fructificat.

illuc omnis regio querens Deum, etc.

ⁱ Quesn., *venis effusis protensisque brachiis*. Prætulimus lectionem cæterarum editionum, et Vat. Reg. 1025.

^j Unus eod., *quam mites*.

^k Quesn., *diu in se densorum errorum*. Cæterarum edit. et eodd. lectionem sententiæ suinus.

^l Apud Quesn., *delectabatur*.

^m Vat. Reg. 1025, *obtineret*.

ⁿ Vat. Reg. 615, *erant officia*. Mox apud Salinas, *quod si minus*.

^o Ita Vat. Reg. eodd., cum editis, excepto Quesn. qui in textu præfert, *excitans... impendens*, et in margine, *excitat... impensa*.

^a Ita eodd. et editi, excepto Quesn., apud quem, *plurimis sitim novo haustu protrahere conantibus*.

^b Sic ex eisdem mss. Vat. Reg., Salinas., Quesn., cum aliis editis, *mirandum*.

^c Ita Salinas, uti etiam supra: *Honoratum vestrum*. Quesn., *noster*.

^d Salinas addit etiam.

^e M-s. Vat. Reg. et Boll., *venire*.

^f Arel. eod., *copularet*. Mox pro in sacerdotio, Quesn. in margine: *forte, in sacerdotium*.

^g Ita Salinas, qui eodd. Vat. Reg. adhibuit. Quesn., *negata sæculis aquæ fluunt*.

^h Sic ex eodem Salinas. Quesn., *Certatim se jam*

Metet enim singulis plusquam sibi singuli. Singulorum enim salus ^b unam illi gloriam instruit. Impiger, festinus, infatigabilis perseverat, prout eujusque naturam moresque perspexerat. Hunc secreto, ^c illum palam; hunc severus, illum blandus aggreditur; et ad castigandi immutationem, ipsam plerumque faciem castigationis immutat. Inde illud erat quod non facile quemquam tantum vel amari vidimus vel timeri: ita enim duos hos affectus sui in unoquoque suorum collocabat, ut et amor suus delicti metum, et timor disciplinae amorem introduceret.

CAPUT IV.

Præclara Lirinensium institutio. — Honorati virtutes. — Honoratus benignus et liberalis in hospites. — Honorato scripsit Eucherius.

18. Incredibile est quantæ illi curæ fuerit ne quem tristitia affligeret, ne cogitatio sæcularis urgeret. Quam facile perspexerit quid quemque vexaret, ^d tanquam singulorum mentes mente gestaret. Quanta præterea pietatis dispensatione providit, ne quem nimius labor gravaret, ne quis nimia quiete torpesceret. Ipsos, si dici potest, singulorum ^e fratrum somnos pio pensavit affectu. Valentes corpore a desidiosa semper executiens, ferventes spiritu cogebat ad requiem. Omnium vires, omnium animos, omnium stomachos instinctu, credo, Dei noverat, vere servus omnium factus propter Jesum Christum. Mirandum est quomodo unus tot simul officia compleverit, tam varia præsertim infirmitate vexatus. Fortissimos quosque, et recenti adhuc conversatione prævalidos in jejuniis vigiliisque, impar viribus, pari lege comitatus est. Infirmos ipse infirmiorum visitavit; refrigeria animarum simul providit et corporum; et ne quid cuiquam minus fuisset impensum, animo semper recurrerebat: hic alget, hic ^f cogitat: illi labor gravis est; huic hæc esca non convenit: ille ab alio læsus est; grave est quod hic intulit, nec minus grave quod iste sensit ^g. Grandi instantia opus est ut offensa gratiam consequatur, et hic sibi illatas contumelias aut leves aut nullas computet; hic autem se gravissimas intulisse suspiret. Hæc illi jugis opera, jugis intentio erat, levigare omnibus jugum Christi, et quidquid diabolus iniecisset, avertere, discusso culparum núbilo, gratiarum serena revocare, amorem Christi et proximorum amando inserere, et mentes omnium

tamquam suum pectus excolere; innovare gaudia, et ad Christi semper desiderium tamquam primo conversionis die inardescere.

19. Hinc illud erat quod ^h omnis congregatio illa divinæ cupida servitutis, ad nomen ipsius ex diversa terrarum parte collecta, tam moribus quam linguis dissona, in illius amorem conspirabat. Omnes dominum, omnes patrem vocabant, in illo sibi patriam, ⁱ propinquos, et omnia simul reddita computantes. Didicerant omnes, ipso sibi compatiante, dolores illius suos computare, ut non immerito egregius et in Christo beatissimus vir Salvianus presbyter clarorum sanctorum unus in scriptis suis dixerit, quod ^j sicut cæli faciem pro sua sol aut obscuritate, aut serenitate mutaret, ita congregatio illa cælum sitiens et cælestibus studiis mancipata ab ipso vel núbila, vel serenitatem mentium, quasi peculiari in Christo Sole, susciperet, ^k ipsoque et afflicto afflicteretur, et respirante revalesceret. Hinc illa erat, et adhuc orationibus suis ^l permanet diffusa in monasterio suo sancti Spiritus gratia, tanti doctoris et exemplo et admonitione firmata in variis charismatum donis, in humilitate et mansuetudine, in charitate non ficta, et una capitis gloria ^m in diversitate membrorum.

20. Magna illi inter hæc in advenas et hospites cura. Quis enim illum aliquando præteriret? Quis non quamlibet prosperam navigationem, ⁿ quoslibet suaves ventos mox per tanti viri desiderium, commodi sui contemptor abruptit? aut si insulam tenere non licuit, violentum secundæ navigationis obsequium, acerbissimam tempestatem computavit. Nemo illuc non festinus accessit; nemo illic moras suas sensit; nemo illinc non securissimus solvit, prosequente ipso amore, sumptibus, votis, et tunc primum agnitos tamquam dudum suos emittente. In squalore eremi delicias ^o conspectu suo ministrabat, cum tanto omnes gaudio et amore suscipiens, tamquam expectasset: aderat præterea munificentiae animo par substantia, pari fide ministrata. Nam qui libenter audierat: *Vende omnia tua, et da pauperibus, et veni, sequere me* (Matth. XIX, 21); huic libentissime unusquisque, si quid misericordiae animo devoverat, dispensandum ingerebat; securus illi sua cuncta committens, cujus in relinquendis omnibus secutus fuerat exemplum. Hinc ad eum frequens ille ex diversarum regionum

^a Quesn., ex ms. Arèl., *Medetur enim singulis plusquam sibi singulo*. Magis placuit lectio aliorum editorum, quæ item est codd. Vat., Reg., et videtur explicare verbum *fructificat*, quatenus Honoratus ex miseratione pluribus impensa metet plus gloriæ, quam singuli, qui ejus opere salutem consequentur.

^b Codd. Vat. Reg., 1025, *unam illius gloriam struit*.
^c Ita Salinas. Quesn., *hunc palam, illum severus, hunc blandus*.

^d Melior hæc lectio Salinas, qui mss. Vat. Reg., unus est. Quesn., *quam singulorum mentes mente gestaret: quanta præterea pietatis dispensatione providit*.

^e Quesn., *patrum*.

^f Ita Arèl. et alii codd. ac Boll. In Surio et Barali, *ægrota*, minus bene.

^g Salinas addit, *injuriam*; et mox præfert singulari numero, *illatam contumeliam*, et sic deinceps alia.

^h Ex eodem adjectivus, *omnis*.

ⁱ Quesn. addit, *vel*.

^j Salinas, *sicut sol cæli faciem pro sua sola aut obscuritate*, etc.

^k Boll., *ipsoque congruo congrueret, inspirante revalesceret*.

^l Ita cum Boll. utriusque codd. Vat. Reg. Apud Quesn. vero: *Permanet in monasterio suo Spiritus sancti*, etc.

^m Sic Vat. Reg. 1025, et plerique eddii. Quesn., in *divisione*.

ⁿ Salinas ex eodem Vat. Reg., *et quamlibet secundos ventos haud pro tanti viri desiderio, commodi sui contemptor, abnuiti*? Boll. *pro haud* habet aut.

^o In Quesn. omisæ voces, *conspectu suo*.

^a vastitate concursus. Et vere is ille erat qui, non ut parvus dispensator aut timidus, ^b respectu sibi creditæ et crescentis quotidie congregationis aliqua tribueret, plura servaret. ^c Sed quid quotidie in alieno non faceret, quod in suo semel fecerat? Hoc est, nihil sibi, nihil suis præter præsentium dierum victum et ^d vestitum reservabat.

21. Exhausta est aliquando dispensationis substantia, fides nunquam. Quadam enim vice cum unum jam ex multis millibus aureum nummum ^e proflua ad munificentiam arca retineret, hunc ipsum, etiam in multarum rerum defectu, constantissime prætercunt pauperi dedit, et ^f me atque aliis astantibus dixit: *Certum est jam appropinquare ^g qui deserat, si non habet munificentia nostra quod proferat.* Vix trium aut quatuor horarum spatium, die fluente, transierat, et continuo qui ^h verbis suis fidem faceret, occurrit. O felix munificentia, cui fides ministravit! O felix fides, cui munificentia nunquam moram fecit! Et vere quantum fides sua ⁱ suppeditabat, dispensare sua tantum manu non occurrit. Plurimos multis locis probatissimos viros habuit, quorum semper manibus, quod sibi deferebatur, expenderet. Sic unius dispensatoris gratia, dispensatores multos habebat, et fides sua, quasi communis quidam fons, et dantibus et accipientibus plurimis profuebat. Nullius ^j angustiae ad ipsum pervenerunt, quæ ultra ipsum protenderentur, aut non in ipso metam reperirent.

22. Hinc jam ad illum certatim, ut putabat, aut certe ut optabat, latentem undique litterarum officia perlata sunt, quibus ille quam novis affectibus variata reddebat, quam gravia, quam blanda, quam dulcia! Unde pulcherrimo splendidus mundo, splendidior Christo æmulus virtutis suæ beatus Eucherius cum ab eremo in tabulis, ut assolet, cera illitis, in proxima ab ipso degens insula, litteras ejus suscepisset: *Mel, inquit, suum ceris reddidisti.* Quis itaque non beatum se, beatam domum, beata scrinia sua credidit, in parvo ex ore ipsius innere magna benedictione ditatus? Et sane tantum in scriptis illius salis, tantum dulcedinis erat, ut non seriis aut armariis, sed arca pectoris condi mererentur. Inde est quod plurimi ea inscripta sensibus ferunt, et libentissime ad testimonium amoris sui ^k proferunt. Denique quis umquam tantum sibi amicorum præsen-

tibus illigavit officii, quantos ille, qui se diligere et avidissime desiderarent, habuit ignotos?

CAPUT V.

*S. Hilarius Honorati adhortationibus convertitur
Gratiæ Christi efficaciam in Hilario.*

23. Interea ego dum ^l multam ejus in omnes gratiam memoro, in me infinitam curam præternitio: cum ipsius utique mihi cura non minus in Christo salutis attulerit, quam amor inter vos ornamentum et ^m amoris reliquit. Mei enim gratia, quod ad meritum suum et judicium meum pertinet, patriam quam fastidierat non dedignatur accedere; nec refugit laborem ⁿ tam longi itineris, sed præcipue multis jamdudum infortunitatis gravem; ^o meque illic jam in illis annis nimis amicum seculo et contumacem Deo, ut seductor et verax ad amorem Christi blanda manu tentat. Longum est intrmittere illam in exhortationibus ingenii sui violentiam, in quibus enim jam ante propositum acerrimos sibi metipsi ^p ad conversionem stimulos admoveere potuisset, haustis diu sapientiæ fontibus multipliciter diffundebatur. Sed cum parum in aures meas pietatis illius verba descenderent, ad solita orationis præsidia convertitur ^q et affectus sui clamor repulsus duritia mea piissimas Dei ^r usque ad misericordiam pulsavit ac penetravit aures. Et vere oblutanti mihi, et per sæcularem illam nimis periculosam consuetudinem obstinationem ioteridum meam sacramento obstringenti, prophætico, ut ita dicam, spiritu ante ^s promiserat: *Hoc, inquit, quod mihi tu non præstas, Deus præstat.* Et o quamdiu enollire duritiam meam nisus est imbre lacrymarum! quam piis mecum pro salute mea osculis amplexibusque certavit! ad præsens tamen, ut ille ait, vici ^t pessima victoria. Exagitandum me illinc et edomandum dextera Dei suscepit; illi enim me oratione tradiderat. Qui tunc in corde meo fluctos! Quæ tempestates diversarum et inter se compugnantium voluntatum excitatæ sunt! Quotiens sibi in animo meo velle et nolle successit! Et quid plura? Absente illo partes in me suas Christus exsequitur: ^u post biduum orationibus suis per miserationem Dei mea contumacia subjungatur. Fugaverat enim somnum cogitatio, et invitante me pio Domino, totus eminus cum voluptatibus suis mundus astabat. Quid expetendum, quid relinquendum ^v suaderetur, animus mecum

^a Apud eundem, captivitate, minus bene.

^b Salinas, respector.

^c Ita Boll. et Salinas. Quesn., sed qui quotidie.

^d Quidam editi, vestimentum reservaret.

^e Lirin. cod., prona.

^f Al., mihi.

^g Quesn. addit, Christum.

^h Cum Salinas adjectimus verbis ex utrisque mss.

Vat. Reg.

ⁱ Al., suppetebat.

^j Salinas addit, vene.

^k Quesn., proferunt. Postea Salinas, tantos sibi amicos.

^l Salinas, multimodam.

^m Idem, honoris.

ⁿ Idem, tanti itineris.

^o Quesn., præmisso puncto, inseruit Venit, et omi-

D sit illic. Codicum et aliorum edit. lectionem secuti sumus.

^p Quesn., ad conversationem suam stimulos amovere.

^q Vat. Reg. 1025, et ita de fructu sui laboris pulsus duritia mea.

^r Ita cum quibusdam editis codd. Vat. Reg., Quesn., usque ad misericordes.

^s Salinas addit jam.

^t Quesn., pessimam victoriam. Mox, pro Exagitandum, Salinas, Sed agitandum.

^u Sic cum Quesn. codex Vat. Reg. 645. Salinas et Boll. cum alio Vat., Reg., post triduum.

^v In Vita S. Hilarii, c. 4, ubi hoc testimonium profertur, videretur. Salinas omittit, quid expetendum, pro quibus in Vita laudata, quid appetendum.

meus, tamquam collatis apud anicem tractatibus, A ventilabat. Gratias tibi, Jesu bone, gratias, qui dirupisti vincula mea, famuli tui Honorati pia supplicatione permotus, et iniecasti mihi vincula amoris tui, quibus si tenear, nunquam peccati vincula revalescent. Occurro itaque subditus, qui superbus abscesseram, et omni contradictione deposita novus preceptor accedo. Sic, sic sancti oratio fugitivos suos reducit, sic contumaces subjugat, sic expugnat rebelles.

24. Jam quibus ille tunc lacrymis ariditatem meam ^a irroravit, quam pio fletu me quoque traxit in lacrymas! Tali me humilitate et blandimento, tamquam si ipse a me exciperetur, excepit. Ablata est illico causa remorandi. Tunc primum illam ^b patriam, quam fugiendam dudum crediderat, agnovit. Educit me secum, suam prædam; gaudet, triumphat, exultat. Eremo me jam tamen exemplo suo secreti cupidum festinat includere. Alit primum lacte, et postmodum cibo. Potat etiam profluo illo, qui in se erat, cœlestis fonte sapientiæ. Atque utinam tantum angustiae spiritus mei recepissent, quantum ille ^c studuit infundere! Præparasset me profecto vobis, et desiderio vestro dignum dedisset; ^d et successorem sibi idoneum nesciens erudisset. ^e Jam vero illam sui in omnes profuam charitatem, quod sine invidia dixerim, quantum in me adjeceat, et leve illud Christi jugum quantum mihi levius blandimentis suis fecerat! ^f Quoties me mentem suam, quoties animam, quoties linguam suam nominabat! Quam impatiens absentiae, quam semper indignissimi conspectus mei cupidus erat! Quid de his omnibus dicam, nisi illud propheticum, quod Dominus ei retribuit pro me?

CAPUT VI.

Honoratus fit episcopus et episcopaliter vivit. — Eleemosynæ mortuorum refrigeria.

25. Interea, dilectissimi, strictim contingens potius cuncta quam referens, de solertissimo pastore vestro ea quæ aliis potius quam vobis erant nota ^g replicavi. Sacerdotium quippe suum in Ecclesia hac nomine auctum vidimus; sanctimonia vero et actibus jam prius summum. Sed unde illud, quæso, quod iam e longinquo tam ignotus expetatur? Quis illam absentis nec prius visi gratiam vestris pectoribus

afflixit? Quis illud desiderium suscitavit, ut orbatis his quibus a Domino apud eremum indultus erat, vobis nasceretur? Ille utique qui cuncta dispensat; ille qui cum et patriæ suæ, quamdiu congruum videbat, indulisit, et per maria et per terras ad militatam videntium hanc tantam cultoris sui gratiam circumegit.

26. In summa ex illo brevi quo vobis inductus est tempore, facile metiri datur, quid plus de illo in his, quid minus dixerim. Vidistis enim, dilectissimi, illam sollicitudinis vigilantiam, illud disciplinæ studium, illas pietatis lacrymas, illam jugem ac perpetuam mentis serenitatem, ejus ^h testimonium vultus immutabilis erat. Audistis quoque os illud congruens vitæ, ⁱ in quo erat consentanea puritas pectoris, sermonis luculentia. Vidistis illam latitudinem charitatis, quæ tanta in illo fuit, ut non immerito de illo sanctus idem, ejus proximam sententiam protuli, dixerit: quod si arbitrio suo charitas ipsa ^j exprimenda esset, in vultum Honorati potissimum pingi debere videretur. Quis itaque illum unquam sufficienter vidisse sibi visus est? Cui non loco omnium affectuum fuit? Quis ita blandimentum cum severitate conjunxit? Quis ita mixtam ^k hilaritate disciplinam propinavit? Quem non cum ipsius gaudio, qui corrigebatur, correxit? Quando lætitia illius quidquam lasciviæ redolens? Quando tristitia non salubris? Quando gemitus, nisi de peccati alieni mœrore descendens? Quis eum non auctiorem invenit quam prius viderat? Semper in summitate virtutum positus, C semper quo crescere posset invenit.

27. Jam vero sub exhortatione ipsius, quis anxius non dolorem suum sprexit? Quis feris moribus non insaniam suam execratus est? Quis arrogans non plusquam omnes superbiam ipse suam abominatus est? Quis lascivus luxuriam non detestatus est? Et quid plura? *Omnia omnia*, ut Apostolus ait, *factus* (I Cor. II, 22), communis omnium medicina erat. Nullam pene gratiam non in se tam plenam habuit, ut ipsam specialiter excolere et possidere tamquam unicam putaretur. In nullo vite ordine non ita vixit, ut ^l ipsi specialiter aptus videretur.

28. Denique ut primum ^m Ecclesiæ hujus Arelatensis regimen accepit, prima ei cura concordiae fuit, et præcipuus labor ⁿ fraternitatem calentibus adhuc

^a Ita Boll., Salin. et utriusque eodd. Vat. Reg. Quesnellus, irrigavit.

^b Salinas addit, esse. Honoratus et Hilarius ejusdem erant patriæ.

^c Salinas, studebat.

^d In Quesn. sex voces sequentes desunt, quas ex aliis edit. et mss. supplevimus.

^e Salinas sic: Jam vero proflua illius in omnes charitas, quod sine invidia, etc. Paulo post adjectinus illud ex eodem Salinas.

^f Ita idem Salinas. Quesnellus vero: Quoties mentem meam, quoties animam, quoties linguam nominabat!

^g Quesn., refrigerari; forte typographorum lapsu, pro refrigerari.

^h Quesn. legit, propemodum vultus immutabilis erat, reventibus cæteris editis, ac Vat. Reg. codicibus,

ⁱ Ita cum Quesn. et Salinas cod. Vat. Reg. 645. Boll. cum aliis, in quo erat conscientia aurificati pectoris.

^j Salin., exprimenda esset in vultum, Honorati potissimum pingi debere vultu videretur.

^k Ita melius Salin. cum plerisque editis et uno Vat. Reg. Quesnellus, lætitiæ. Paulo post idem Salin., cum ipsius, qui corrigebatur, voluptate correxit.

^l Quesn., ipsis.

^m Salinas addit sanctæ, et omittit Arelatensis, quam tamen vocem in uno ms. Vat. Reg. reperiri notavit.

ⁿ Salinas, fraternitatis, et post pauca, dissidentes. Postea, de assumendo episcopatu, erat apud Quesn. Magis placuit lætio Salinas, cum studia dissidii de quibus hic sermo est, excitata fuerint occasione eligendi episcopum successorem Patrocli, qui anno

de assumendo episcopo studiis dissidentem mutuo amore connectere. Tamquam probatus Israelis agitator, probe noverat non facile quidquam discordantibus imperari. Studebat præterea amore potius regere quam terrore dominari : ut voluntaria magis quam coacta correctio hunc quoque subditis adjiceret ornatum, ne ad officium suum compulsi viderentur. Confestim itaque exclusa discordia illi, quæ est omnium virtutum mater, charitati locum præbuit. Floruit igitur sub ipso Christi Ecclesia, sicuti monasterium ante florerat. Crevit gratis, decrevit metallis; ingressa videlicet disciplina, e domo sua tanquam domo Dominica mammona iniquitatis exclusit; et quæ otiose diu congestæ fuerant, dignis tandem usibus deputavit; dudum defunctis thesauros suos misit : iterumque, qui obtulerant, oblationum suarum refrigeria seuserunt. Hoc solum quod ministerio suo sufficiens erat reservavit. Sed si exgisset usus, nec ministerio, ut reur, pepercisset. Alieni temporis vota dispensationem suam fecit.

CAPUT VII.

Honorati morbus obitus, sepultura. — Sancti in cælo pro mortalibus orant.

29. Operari etiam inter extrema non destitit. Multas in lectulo suo verbi dispensatione ditavit. Sed quamdiu illum lectus tenuit, cui superare etiam vicinas morti lassitudines jam in consuetudinem venerat? Ultimam, doloribus jam reluctantibus, Epiphaniorem die in ecclesia sermonem habuit : nesciens unquam coluctantem cum infirmitatibus fide, dolori magis corporis quam spiritus fervori acquiescere, servivit desideriis vestris supra suas vires. Non illum siquidem aliqua extrinsecus superveniens ægritudo, non subito febrim æstus absorbit; sed diu dilata infirmitas, nimio dudum propositi rigore contracta, et adhuc remissioni parum acquiescendo ingravescens, octavo eum vel nono die a solemnitate prædicta, paulatim attenuando confecit. Vix quatrinduo tamen nobis suam in officiis charitatis deditis præsentiam denegavit, timens utique ne suos vicinia transitus sui contristaret. Nulli unquam gravis inter gravissimas ægritudines fuit. Nulli, ut assolet, illum infirmitatis suæ horrorem intulerunt. Et quidem hoc ordine illud sancti Spiritus habitaculum conquevit.

30. Cæterum impollutæ illius mentis vigorem in-

426 occisis fuerat, aut potius Euladii, qui in vetusto d. psycho Arelatensi apud Mabillonium in Analectis inter Patroclum et Honoratum recensetur. Cum vero certum sit Honoratum electum sui-se episcopum lahente an. 426 vel ineunte an. 427, Euladii paucis mensibus episcopatu potius agnoscitur.

^a Salinas, putarentur.

^b Ita Salinas, Quesn., sub illo.

^c Quinque sequentes voces a Quesnello omissas ex aliis editis et mss. Vat. Reg. revocavimus. Mammona iniquitatis hic notata respicit pecunias quas Patroclus, Honorati prædecessor, qui paulo ante fuerat occisus, infami mercatu sacerdotia venditando, ut ait Prosper Tiro in Chronico, congresserat.

^d Salinas, mortis; et post pauca, conflictante pro coluctante.

^e Una igitur, vel altera die prius oblit, quam in

credibile est quam integrum usque in extrema servaverit. Ac primum semper uberime consolatus est suos, ac nihil magis timuit quam ne diutina desperatione conficerentur; intelligens pene facilius ferri extrema quam dubia. Absternit semper sermone condito circumstantium lacrymas, quas tamen quo magis absternit irritavit. Inde graviorem suo dolore nostrum computabat. Non facile quiesquam tam forti pectore inter quælibet aspera et dura toleratu, nec optavit aliquando mortem nec expavit. Nam is quem vivere inter quælibet gravia in Christi servitute non piguit, ad novam vitam per communem illam novæ vitæ januam transire non timuit. Præmeditata enim illi ultima hominum necessitas, non repentina advennerat. Itaque sub ipso jam finis aspectu, tanquam emigraret, tanquam valediceret, ne quid imperfectum dereliqueret, ne quid minus plene quam proposuerat ordinaret, interrogare singulos nostrum, et ad suggerendum, si quid memoriam suam subterfugisset, hortari. Omnia interim subscriptione firmare, et parentes nos fatigationi suæ ad omnia quæ agenda erant cogere; cogere autem blando illo, sicut semper, imperio.

31. Quadam autem vice cum comprimere lacrymarum mearum tempestatem et abrumpere rivos stentum laborarem: Quid, inquit, fles? inevitabilem humani generis necessitatem? Imparatum ergo te invenire meus transitus debuit, cum me non invenerit imparatum? Cumque ego in impedita singultibus utcumque poteram verbis ipsius verba subnecterem, quod jam non destitutionem incam dolerem, quippe qui mihi orationum suarum patrocinia nunquam defutura confiderem, quin et post transitum suum validiora præmerem, uno me dolorum suorum vulnere et difficilium inter extrema luctaminum graviter affligi. Et quid ego, inquit, minimus omnium fero ad ea quæ sanctorum plurimi in supremis suis acerbissima pertulerunt? Et commemoratis aliquot, adjecit, quod credo alieni legerat: Magni, inquit, viri multa patiuntur, et ut alios pati doceant, nati sunt in exemplum.

32. Confluentibus autem ad se potestatibus, præfecto et præfactoris viris, quam ferventia sub mortali jam frigore mandata deprompsit, ab ipso exitu suo sumens acerrimum exhortationis exordium. Et dignum plane erat ut qui vitæ semper exempla præ-

^d martyrologio Romano notatur, inquit Quesnellus in margine. Sed dies depositionis pro die obitus in Martyrologiis nonnumquam signatur.

^f Salinas, receptaculum.

^g Quesn., Aut primum. Dein Salinas, ne diutina nos desperatione conficeret.

^h Ita melius ex Salinas. Quesnellus, abstergit, irritat. Graviorem sui dolorem, nostrum computabat.

ⁱ Ita Vat. Reg. 645 cum Salinas. Editi antiquiores, diu tolerata. Quesn., dura toleravit. Paulo post apud Salinas: Nom quem vivere inter quamlibet gravia.

^j Codd., inquit Bollandus, indita, sicut et in Vat. Reg. 1025. Max cum editis et mss. adjecimus vocem ipsius a Quesn. omissam.

^k Ita melius Vat. Reg. 645 cum editis, excepto Quesnello, qui ejus prætulit.

huerat, etiam mortem suam in exemplum advocaret. Videtis, inquit, quam fragile habitemus hospitium. Quolibet vivendo ascenderimus, illinc morte detractemur. Ab hac necessitate neminem honores, ^a nullum thesauri redimunt. Hæc justis et injustis, hæc potentibus et humilibus communis est. Magnas Christo debemus gratias, qui morte et resurrectione propria mortem nostram spe resurrectionis animavit, æternam vitam offerens, ^b discusso æternæ mortis horrore. Sic ergo vitam agite, ne vitæ extrema timeatis; et hoc quod mortem appellamus, quasi commigrationem expectate. Mors poena non est, si non ad supplicia deducit. Dura quidem est carnis animæque divulsio; sed multo durius in gehennæ flammis erit carnis animæque consortium; nisi in omni vita generositatem suam spiritus recognoscens, bellum corpori, et corporalibus vitis certamen indixerit, et felici discretus ^c a carnis collusionē divortio, æternæ paci impollutam servet utramque substantiam, illuc feliciter copulandam, ubi exultabunt sancti in gloria et lætabuntur in cubilibus suis, ^d hoc est in corporibus tamquam in receptaculis suis; cum ea quæ justitiæ dedicaverant membra socialia, tamquam consueta hospitia ^e recognoscant. Hoc itaque agite: hanc vobis Honoratus vester hæreditatem reliquit: supremo halitu suo ad hæreditatem vos regni cælestis invitat. Nullus unum mundi hujus amore teneatur. Optimum est ut voluntate fastidias, quo te vides necessitate cariturum. Nemo opibus distuat, nullus pecuniæ inserviat, neminem vana divitiarum pompa corumpat. Scelus est pretium salutis in materiam perditionis assumere, et ^f illa capi quemquam, quo redimi potest. Plus interea vultu, plus oculis, plus emicante in cælum sensu monebat. Impar est quidem ignito sermoni suo sermo referentis; sed non minus imparia spiritui suo verba erant monentis. Tali itaque exhortatione et insolito quodam ^g motu oratione profusa, inusitatum quoddam munus benedictionis impendit.

33. Deficiente membrorum ministerio, nova semper mentis gratia pullulabat. Ordinatis itaque omnibus (neque enim multa in actibus suis minus plena restabant), cum omnes charos ^h suos mente percurreret, quantos nominatim proferre lassitudo non ve-tuit, missa per eos qui astabant salutatione ditavit. Mihi vero in aurem, ⁱ Excusa, inquit, sancto illi

^a Ita cum Quesn. idem cod. Vat. Reg. Alii editi cum alio Vat. Reg., 4025. neminem divitiæ liberant.

^b Quatuor subsequentes voces desunt in editis ante Quesn., sed reperiuntur in utrisque Vat. Reg.

^c Ita editi cum mss. Solus Quesn., a carnuli.

^d Deerant in Quesn. voces, hoc est in corporibus, quas ex cæteris editis et mss. revocavimus.

^e Quesn., cognoscent.

^f Idem Quesn., in illo.

^g Ita Arel., Lirin., Sur., Quesn. et Salinas cum uno Vat. Reg. Apud Boll. et in alio Vat. Reg., nutu.

^h Quesn. omisit suos.

ⁱ Quesn. sic: Exclusa, inquit, sunt; sic sancto illi fieri non licuisset. Quod voluit cognovi. Magna, etc.; ac notavit ita legi in mss. Arel. et Lirin., nisi quod in hoc postremo una serie, quasi verba Hilarii sint, habetur: Sic sancto illi fieri non licuisset quod voluit,

A fieri non potuisse quod voluit. Magna et admiranda solertia, inter graves illas mortis angustias providisse, ne ejus tristitiam non, quantum in se erat, abstergeret: ne quid certe inexcusatum relinqueret. Quid illud, quæso, quod cum omnes suos quos ad hanc urbem amor suus traxerat, utique inter peregrina desereret, nullum ulli reditum, nullam societatem commendavit, non loca vivendi certa distribuit: tamquam vere præsciis nullam suorum dispersionem futuram, nisi eorum qui jam et se superstate animi definitione migrassent? et vere non facile quemquam a societate nostra abesse novimus, nisi quem i absuturum ipse præmonuit, qui aut chariorem conspectu suo patriam, aut graviorem senserat disciplinam. Interea gravior illum somnus urgebat; quem cum interdum pavidi interpellaremus: Miror, inquit, in tam gravi mea lassitudine, post tam longa insomniæ quæ præcesserunt, gravem vobis meum somnum videri. Et cum, suspectis omnibus, sedere eum in ultimo diutius ^k perhiberemus, joculari, ut erat solitus, blandimento et consuetudinaria mentis serenitate respondit: quod molestos nos in hac sollicitudinis parte pateretur. Ita pene ante vita ^l ejus quam dulcedo consumpta est.

34. Somno deinde ultimo exceptus, in mōrtis quiete dormiens transit sine ullo, ^m ut se habent supra, lactamine. Nullas difficiles obitus moras sensit. Angelicis choris anima illa sancta, generosa, sincera, et ab omni contactu mundi incontaminata suscipitur. Multorum interea variis visionibus somnus ⁿ iucutitur, quarum tamen una omnium facies erat, quod scilicet sancto illi occurrerent officia sanctorum. Et vere illico in eodem mediæ noctis puncto ecclesiam in occursum sancti corporis conventus implevit, ut non nisi angelicis nuntiis suscitatus putaretur. Relinquitur vegetatum semper spiritu, plenum gratiæ corpus exanime: integrum siquidem vultus decorem facies omnibus grata ^o servabat. Probe vos ista nostis, et multo plenius vobis quam sermo sufficit animorum meditatione describitis.

35. Neque ullus non magno sibi damno affici visus est, si conspectu corporis ^p ejus caruit, si non, ut quemque aut reverentia aut amor suaserat, osculum aut ori aut quibuscumque membris ^q ipsius impres-

D cognovi. Prætulimus lectionem Boll. et Salinas utrisque mss. Vat. Reg. confirmatam, quippe quæ sequentibus magis videtur congruere. Sancto ill. scribendum fuerat, ubi ill. loco proprii nominis positum fuit ab Hilario, cum proprium nomen sibi ab Honorato significatum reticendum credidit.

^j Quesn., futurum.

^k Ita Quesn. cum uno Arel. et alio Vat. Reg. Al., prohiberemus.

^l Quesn., sua.

^m Ita Salinas. Quesn., ut sese habent extremo lactamine.

ⁿ Salin., servavit. Mox ista reposuimus ex Salinas pro ita, quod Quesn. prætulit.

^o Quesn., sut.

^p Quesn. omittit ipsius. Post pauca, Boll. et Salinas cum duobus mss. Vat. Reg., omisis in quo, sic

sit, aut feretro in quo sanctum illud corpus magna fidei ambitione vestitum erat, majore postmodum, dum sepulcro admoventur, pene nudatum. Nec enim peperit sanctificatis amietu suo palliis fides, quæ pretiosissimi muneris loco habuit aliquam velaminum illius limbram decerpisse. Certavit in exsequiis illius vester affectus. Refecistis in funere suo latentem adhuc inter vos peregrinationem meam. Pavistis me tam effusa in ipsum animi charitate. Quem enim illo die sua tecta tenerunt? Aut quem non tamquam peculiari luctu obrutum basilicæ huic incenia hujus urbis dederunt? Pro magno munere habitum est lecticæ manum admovisse, aut cervicem subjecisse. Vidistis non sine vestra gloria gloriam suam: nam et illa exequiarum religio, fidei devotio erat, et tam lætum erat habuisse talem, quam grave talem amisisse. Nec parum fiduciæ dat sepulcri sui gratia: nam ejus hic ossa condidimus, in cælo utique patrocinia præsumimus. Prækata tunc ante feretrum ipsius aromata et incensum vidimus; sed majora de vestris mentibus Deus, in tanto erga tantum pastorem affectu vestro, odoramenta suscepit. Præsultavit in gloria sua Dei gloria, et in dissonis diversarum linguarum choris amor consonus.

CAPUT VIII.

*Hilarius successor Honorati, ejus consanguineus. —
Invocatur Honoratus uti patronus.*

36. Pius Dominus, qui stimulando animos vestros ad electionem parvitatæ meæ, dedit ne a sepulcro illius longius abessem, illud etiam vobis orantibus dabit ne a viis ejus longe recedam: sed ut quid illud egisse cognovero, id sine exploratione aliqua, aut disceptatione factorum agere festinem. Vobis enim me, ut video, jam tunc per illum Deus genuit. Vobis licet indignum præparavit. Vobis ille me nesciens tanto labore quæsit. Vobis tam propensa sollicitudine et cura utcumque erudit, quærens in me fidei, sicut sanguinis sui venam. Vobis me tanto labore per litteras, tanto per excursuum suum ambitu, ab insula, cui me derelictis episcopatus sui principiis secreti amore redidideram (non audeo dicere, nesciens) fortasse præseius, et amovere satagebat, uti juxta sepulcri sui sedem in amore vestro patriam collocaret. Sed quid agimus, quod immaturum me maturo excessu tradidit? Non est nostrum secretum æterni Regis in illo vel leviter

culpæ judicium: non facile senseratis quid amississet boni, si redintegratum vobis bonum vestrum fuisset.

37. O magna et inclyta, Honoratè, tua gloria! Non indiguit meritum tuum signis probari; ipsa enim conversatio tuæ plena virtutibus et admirationis novitate præcelsa, perpetuum quoddam signum ministravit. Multa quidem tibi divinitus indulta novimus quicumque propius assistebamus; sed in his tu minimam partem computabas, majusque tibi gaudium erat quod merita et virtutes tuas Christus scriberet, quam quod signa homines notarent. Et tamen quod esse majus signum virtutis potest, quam signa fugere et occultare virtutes? Et vere tam familiaris quodammodo oratio tua Christi auribus erat, ut inixissimis precibus impetratum putem ne virtutem tuam signa clamarent. Habet et pax martyres suos; Christi enim tu perpetuus, quamdiu in corpore moratus es, testis fuisti. Illud etiam stupendum quod adolescentiæ tuæ robor perpetuo abstinentiæ rigore tenuatum, et in illam quam vidimus aspectus, licet decore servato, exilitatem redactum crux utique quotidiana consumpsit: quam tamen semper sine ulla notabili superstitione servasti, omnes semper nimietates, et cognatum nimietatibus gloriæ fugiens appetitum. Numquam in tuo ore nisi pax, nisi castitas, nisi pietas, nisi charitas. Numquam in corde nisi horum omnium fons Christus habitavit, qui tibi et per te plurimis charitatis, gaudii, pacis, longanimitatis, bonitatis, benignitatis, fidei, modestiæ, continentiæ fructus ministravit, I exuberantes in multiplicem copiam in cultorum salutem et gaudia, ut non immerito illi cantaveris: *Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur* (Psal. cxviii, 74); cui omne semper conversationis tuæ bonum ascripsisti: illud assidue tibi ac tuis ingerens: *Quid enim habes quod non accepisti? aut, si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis* (II Cor. iv, 7)? Sed eo magis tuum erat vitæ tuæ bonum, quò magis tuum negabas.

38. In te commune omnium Dominum desiderantium solamen fuit. Quidam gloriantur in hujus vitæ prosperis; tu e contra in Deo exsultare suadebas, resonante affectum tuum voce blandæ modulationis immurmurans: *Lætetur cor quærentium Dominum* (Ps. civ, 3). Nulla tibi umquam major quam in orationibus et psalmis voluptas. Tuis in tantum me-

habent: *Sanctum illud corpus magna fidei ambitione vestitum est; majore fide postmodum, dum sepulcro admoventur, pene nudatum,*

^a Salinas, de velaminibus.

^b Ita ex eodem Salin., melius quam apud Quesn., aut humerum.

^c In exsequiis Venantii Methonæ, Hebræi, Græci et Latini sua quæque lingua psalmos cecini-se traduntur in hoc ipso sermone n. 14, et similiter in exsequiis S. Hilarii Arelatensis auctor Vitæ ejus, quam supra edidimus, c. 22, prodidit: *Hebræam concinentium linguam in exsequiis honorandis audisse me recolo.*

^d Apud Quesn., minus recte, ni fallimur, *recedam. Sed et quidquid illum egisse cognovero, id sine exemplo, vel ratione aliqua, aut disceptatione.* Aliorum edit. lectionem secuti sumus.

^e Quatuor sequentes voces forte per saltum in Quesnelli editione omissas, ex aliis editis et mss. restituimus.

^f Boll., *directis.* Quesnelli lectionem ex codd. Lir. et Arel. etiam Salinas cum mss. Vat. Reg. confirmat.

^g Boll., *admoventur*; Arel., *admovebat, uti.... collocarem.*

^h Salinas, *quantum.*

ⁱ Salinas addit *signorum specie.*

^j Ita Lir., Bol. et Salin. At Quesn., *exuberans.. multorum.*

^k Sex voces sequentes desiderat Bollandus.

^l Ita Salinas cum suis codd. Quesn., *affectuus voce.*

^m Al., *voluntas.*

Nullis Christus insederat, ut interdum, quod exper-
tus loquor, membris tuis placido sopore devinctis,
illum etiam in somnis officio solito tua lingua reso-
naret. Sæpe dormiens sanissimæ exhortationis, sæpe
orationis affectuosissimæ verba refudisti. Agebatur
quippe in lectulo corporis requies, mentis in Christo.
Et quidem hæc, prout ^a quique adsumus, experti
sumus. Tu vero unica semper omnium requies,
quam alacer, quam sæpe referebas somnia, non ali-
quid præsentia, neque aliqua in futurum anxietate
sollicita, sed ^b irrequietis animæ desiderii exci-
tata, martyrium scilicet, quod semper meditatione
gestabas, credo, alludente interdum, et provocante
cupiditatem tuam Domino, tamquam excitata in fidem
tuam persecutione peragebas. Et vere puto neminem
diffiteri, tibi ad martyrium ^c tortores, non animum,
defuisse. Quotidianus siquidem in sincerissimis tra-
ctatibus, ^d confessionis Patris, ac Filii, ac Spiritus

sancti testis fuisti. Nec facile tam exerte, tam lucide
quisquam de Divinitatis Tribuitate disseruit, cum eam
personis distingueres, et ^e gloriæ æternitate ac ma-
jestate sociares.

39. Memento itaque, amice Dei, memento jugiter
nostri, Deo incoinquinatus assistens, eanens illud
canticum novum, et sequens Agnum quocumque va-
dit. Tu illi pedissequus; tu nobis patronus, oratio-
num nostrarum interpres acceptabilis, et fortis as-
sertor, perfusus ad sepulcrum tuum alumni gregis
preces ^f perfer; impetra ut conspiratione communi
omnes simul sacerdos et populus, quæ jussisti, quæ
docuisti, aliquatenus obtinere mereamur. ^g Per Do-
minum nostrum Jesum Christum, qui te in gloriam
suam assumpsit, atque cum Patre suo et cum Spiritu
sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæcu-
lorum. Amen.

^a Quesn., quisque.

^b Holl. et Sur., inquietis animi. Cod. Vat. Reg. 1025: Sed inquietis animi martyrii scilicet gestabas. At alius Vat. Reg. textus lectionem probat.

^c Ita cum Quesn. et Salinas Vat. Reg. 645. Alias,

tempus.

^d Boll., confessione, Arel., confessionum.

^e Boll., gloriam.

^f Quesn., profer. Salinas lectionem prætulimus.

^g Hæc clausula deest in utrisque mss. Vat. Reg.

EPISTOLA

S. HILARII ARELATENSIS EPISCOPI AD S. EUCHERIUM EPISCOPUM LUGDUNENSEM.

^b Domino beatissimo, merita suscepto et suscipiendo et
in Christo devinctissimo papa Eucherio episcopo Hi-
lariis episcopo.

Cum me libellos tuos mecum relaturum præceden-
tibus litteris indicassem, ^c instantiam et exactiorem
pueri quem miseris lentare nullatenus potui. ^d Emisi
itaque florulenta beatitudinis tuæ opera, non parum
anxius ne necdum ^e descripta tam jugiter, tam gra-
viter, ruentibus imbris labefactarentur. ^f Percurri
ea semel tantum, universa miratus. Concedat Domi-

nus ut speciosa hæc in Christo ^g Instructionum no-
strarum gloriæ tuæ opera, te in paginis tuis duce,
aliquando ^h percenseam. Hoc unum precor, ne me
diu his Instructionibus fraudari feras; sed unum me
de juvenibus tuis, ⁱ quorum hæc eruditioni ordinasti,
habens, eo instantius habere me hinc velis, ^j quo me
magis juventutis retia premunt. Memorem te mei
Dominus ad profectum Ecclesiæ suæ diu servet, bea-
tissime papa.

^a Hæc epistola recognita et emendata est a D.
Joanne Salinas ex ms. 186 S. Crucis in Hierusalem.

^b Hic titulus desiderabatur in editione Quenelli.
Supplevimus ex Bibliotheca Patrum, editionis Lug-
dunensis, et ex ms. S. Crucis, in qua etiam continen-
tur libri Institutionum Eucherii. In hoc codice
pro devinctissimo habetur devinctissimo.

^c Ita ex eo em. ms. S. Crucis D. Salinas; cum editi
præferant: Instante exactione pueri quem miseris,
lentare nullatenus potui.

^d Libentius legerem Remisi. Idem Salinas.

^e Ita Salin. Quesn., scripta.

^f Desunt hæc in ms. S. Crucis usque ad miratus.

^g Ex ista adeo brevi epistola ab Hilario scripta,

habemus egregium testimonium quo Eucherio asse-
ramur libri duo Instructionum seu Institutionum,
quos hic designari nemo dubitaverit, quosque inquit
ad utrumque Eucherii filium scriptos ab eo fuisse,
tametsi Salonium nomen nominent excusi Instructionum
columnas. QUENELLUS.

^h Sic em. S. Crucis et ex eo Salinas. Aliæ edi-
tiones, persentiam. Post pauca Instructionibus scri-
psimus ex eodem ms. Al., Institutionibus.

ⁱ Secuti sumus lectionem Salinas ex eo lem co-
dice. Al., quos hac eruditione ornasti. Post nonnulla
adjecimus hæc cum laudato cod. ce.

^j Idem cod., avi senium juventæ imperitia premit.

